

Bijbel ds. Jo Kapteyn

Tegen de ideologie de belijdende kerk

De les voor de kerk tussen de machten

In het verzetsmuseum in Amsterdam werden persoonlijke bezittingen tentoongesteld van mensen die in het concentratiekamp in Dachau hadden gezeten. Er lag ook het bijbeltje van ds. J. Kapteyn, die door de nazi's in Dachau vermoord werd.

Troost en kracht
Het maakte diepe indruk op mij toen ik zag dat hij voorin zijn bijbeltje vraag en antwoord 1 uit de Heidelbergse Catechismus had geschreven. Dat had hij gedaan in een gevangenis in Duitsland, waar hij verbleef tijdens de reis naar het concentratiekamp Dachau.

Vraag: Wat is uw enige troost in leven en sterven?
Antwoord: Dat ik met lichaam en ziel, in leven en sterven, het eigendom ben, niet van mijzelf, maar van mijn trouwe Heiland Jezus Christus. Want Hij heeft met zijn kostbaar bloed voor al mijn zonden volkomen betaald en mij uit alle macht van de duivel verlost. Hij bewaart mij zo, dat zonder de wil van mijn hemelse Vader geen haar van mijn hoofd kan vallen, ja zelfs zo, dat alles dienen moet tot mijn heil. Daarom geeft Hij mij door zijn Heilige Geest ook zekerheid van het eeuwige leven en maakt Hij mij van harte bereid om voortaan voor Hem te leven.

Die gereformeerde belijdenis heeft ook een grote rol gespeeld in het leven van de Duitse predikant Paul Schneider. De woorden uit Heidelberg waren hem tot grote troost, maar deze belijdenis hielp hem ook stand te houden en goede keuzes te maken in de tijd van onderdrukking door het nationaalsocialisme. Dominee Schneider leerde zelfs vragen en antwoorden uit zijn hoofd. Het gaf hem houvast in de bijbelse leer om overeind te blijven tegenover de ideologie van de nationaalsocialisten.

Ideologie

Je ziet in onze tijd (weer) hoe een ideologie werkt. Een bepaalde manier van denken krijgt grote invloed. Dat is op zich nog niet zo'n ramp, maar het gaat fout als men van mening is dat iedereen zo moet gaan denken. Dan wordt een ideologie een dwangmatig en opgelegd systeem van denken en doen.¹ De lhbtqi-beweging is in onze tijd een voorbeeld van zo'n ideologie. Als je niet meedoet, gaat men druk oefenen, bijvoorbeeld door aanklachten tegen je in te dienen bij de overheid. Dan moet je voor de rechtbank verschijnen. Zowel in Duitsland, Finland als ook in ons eigen land is dat christenen al overkomen.

Hoe reageren de kerken op ideologie van onze tijd?

Het is een splijtzwam geworden in de kerken. Er zijn kerken die zich vanuit Gods Woord blijven verzetten tegen de ideologie inzake geslacht en sekse, andere kerken passen zich aan. Je ziet ze van kleur verschieten. Ze worden modern en dan krijg je geen last van de moderne wereld.

Dat gebeurde ook in de tijd dat Hitler staat en kerk dwong om zijn ideeën te volgen. De leer van het nazisme was een ideologie van ras en bloed, die in strijd is met de Bijbel. In korte tijd ontwikkelde de nieuwe Duitse staat zich tot een totalitaire.² Steeds meer werden de duimschroeven bij de kerken aangedraaid om zich aan te passen. Ook toen werd

Ideologie van onze tijd is een splijtzwam geworden in de kerken

De belijdenis hielp hem ook stand te houden en goede keuzes te maken in de tijd van onderdrukking

het een splijtzwam. Er waren christenen die inzagen dat het evangelie op het spel stond en zich bleven verzetten. Ze vormden samen de Bekenkende Kirche. Maar er waren er ook heel wat die zich gingen aanpassen en in de kerk(!!) de ideeën van het nationaalsocialisme invoerden. Zij heetten de Deutsche Christen. Ze wilden het kruis van Jezus met het hakenkruis combineren. Dominee Schneider maakte bewust de keus voor de Bekenkende Kirche.

Hoe blijft een kerk overeind tegen de ideologie? We kunnen daarover leren als we kijken naar hoe ds. Paul Schneider reageerde op de dwang die de kerk werd opgelegd om zich aan te passen.

De belijdende kerk is de kerk van het Woord

Waren er veel zoals dominee Schneider, die zich ging verzetten tegen de ideologie die ook in de kerk werd uitgedragen? Nee, hij voelde zich vaak alleen staan. 'Wie in 1933 niet geloofde dat Hitler de door God gezondene was', was een buitenbeentje.³ Collega's vonden dat het optreden van Paul Schneider in Dickenschied te maken had met het vasthouden aan verstarde principes en vormen.⁴ Hij was wel iemand die zijn rug recht hield, maar deed dat vanuit het geloof en niet vanuit een soort conservatisme.

Dat maakte hem anders dan de grote massa – ook van collega's – die meedeed met de waan van de dag. Ook al was men het er niet altijd mee eens, men kwam toch niet in verzet met als argument dat je het niet zo zwaar moet nemen, dat het nog wel zal meevallen en noem maar op. Als je zo argeloos bent, breng je ook de Hitlergroet, om maar een voorbeeld te noemen. Maar Schneider weigerde dat. Hij doorzag wat er gebeurde. Toen er op 21 maart 1933 een nationale feestdag was ter ere van het aantreden van de nieuwe regering onder leiding van Hitler, wilden de nationaalsocia-

Cel Paul Schneider

listen dat de kerken de klokken gingen luiden. Ds. Schneider vroeg de kerkenraad – tevergeefs trouwens – de klokken niet te luiden met als argument: ‘We zijn geen staatskerk. De nazipartij en de burgerlijke overheid hebben geen zeggenschap in de kerk.’⁵

Vanaf dat moment was er spanning tussen deze predikant en de nationaalsocialisten. Ze hielden hem in de gaten. Er zaten spionnen in de kerk.

Maar Schneider kwam als het ware met de Heidelbergse Catechismus in de hand op voor een kerk die van Christus alleen is en Hem alleen eert. Hij kwam op voor een bewuste viering van het avondmaal, want daar laat de kerk duidelijk horen dat Jezus Heer is en dat ze niet met de wereld gelijkgeschakeld kan en wil worden. In preken maakte hij duidelijk waar het om ging in die tijd van crisis. De kerk is gewoon niet met het volk gelijk te schakelen, want – zei hij – ‘de kerk is het uit de wereld en uit de volken geroepen eigendom van Christus, zoals wij dat in de Heidelbergse Catechismus geleerd hebben’.⁶

Het leerboekje van de kerk – de Heidelbergse Catechismus – inspireerde ds. Schneider ook om op te komen voor de jeugd van de kerk. Toen in 1933 de nationaalsocialisten de kerkelijke jeugdbewegingen wilden opnemen in de Hitlerjugend, maakt hij bezwaar.⁷ Uiteindelijk is zijn opkomen voor goed bijbels onderwijs aan de jeugd de aanleiding geweest om hem naar het concentratiekamp te sturen. Dat was toen hij met de kerkenraad van de gemeente in Wormath de tucht

inzette tegen de onderwijzers die sympathiseerden met de nazi’s en zo les gingen geven. Ze deden bijvoorbeeld kritisch over de Tien Geboden omdat die er alleen maar zouden zijn om het joodse ras in stand te houden. Ze ontkenden de wonderen van Jezus en kwamen in hun lessen direct in tegenspraak met de belijdenis van de kerk toen ze zeiden: ‘Kinderen, er bestaat geen erfzonde, want kleine kinderen kunnen nog geen erfzonde hebben.’⁸

Als ze erop aangesproken werden, waren ze voor geen rede vatbaar. In dit conflict ging het maar niet om het onderwijs aan de kinderen op zich, maar stond het belijdend karakter van de kerk ter discussie. Dat was de reden dat predikant en kerkenraad de tucht gingen inzetten tegen die onderwijzers. Dat werd in de kerk afgekondigd. Het is niet meer uitgevoerd, want de nazi’s hadden ds. Paul Schneider opgepakt. Ze zetten in de krant dat hij was gearresteerd omdat hij op onverantwoorde wijze een boycot tegen iemand van de kerk had ingezet!

De belijdende kerk is de kerk van de daad

Dit optreden van de nazigezinde onderwijzers op school werd door kerkenraad en predikant gezien als een aanval op het trouw blijven aan Gods Woord zoals dat in de belijdenis was nagesproken. Zijn vrouw Margarete schreef brieven aan de overheid om haar man vrij te krijgen. Ze schreef onder andere: ‘Mijn man is predikant van twee kleine gemeenten in de Hunsrück (met gezamenlijk 500 zielen...). Tot zijn arrestatie in mei heeft hij deze gemeenten het evangelie van Jezus Christus zuiver gepreekt en erover gewaakt dat er ook naar werd geleefd. Om die reden werd hij door enkele

1 Zie <https://historiek.net/ideologie-betekenis-en-kenmerken/89486/>.

2 A.B. Goedhart, *De dominee van Buchenwald. Het levensverhaal van Paul Schneider*, Apeldoorn, 2020, p. 49 (verder aangehaald als *De dominee*).

3 Uitspraak van Karl Barth. Zie Ruth Rehmann, *Predikant in Nazi-Duitsland. Vragen van een predikantsdochter*, Kampen, 1984, p. 108.

4 Ruth Rehmann, a.w., p. 134.

5 *De dominee*, p. 46.

6 Klaus Massmann, *Den ‘Heidelberger’ ins Gefängnis schicken. Paulus Schneider du der Heidelberger Katechismus*, Osna-brück, 2013, p. 9.

7 *De dominee*, p. 50.

8 *De dominee*, p. 71-72.

mensen uit zijn gemeente aangevallen en zijn uiteindelijk door hen beschuldigingen aangebracht, omdat men geen begrip had voor de boodschap van het koninkrijk van God. De hoofdoorzaak van hun ergernis was de compromissloze uitvoering van de christelijke tucht op grond van ons belijdenisboek, vraag en antwoord 85 van de Heidelbergse Catechismus.⁹

Vraag 85: Hoe wordt het koninkrijk der hemelen gesloten en geopend door de kerkelijke tucht?

Antwoord: Volgens het bevel van Christus worden zij die onder de naam van christen zich in leer of leven onchristelijk gedragen, eerst bij herhaling broederlijk vermaand.

Wanneer zij toch in hun dwalingen of schandelijk leven volharden, worden zij aangeklaagd bij de gemeente of bij hen die door de gemeente daarvoor aangewezen zijn.

Wanneer zij zich ook aan hun vermaning niet storen, worden zij niet langer tot de sacramenten toegelaten en zo uit de christelijke gemeente en door God zelf buiten het rijk van Christus gesloten. Zij worden weer als leden van Christus en van zijn gemeente aangenomen, wanneer zij werkelijk beterschap beloven en bewijzen.

Tot bescherming van de schapen tegen de wolven werd onder leiding van ds. Paul Schneider de uitvoering van de kerkelijke tucht in werking gezet. Dit werd de aanleiding om hem in het concentratiekamp Buchenwald op te sluiten. Daar heeft hij niet gezwegen.

Hij bleef opkomen voor de belijdenis van Jezus als de Op-gestane Heer. Er zijn indrukwekkende getuigenissen van de moed die deze predikant heeft getoond in het concentratiekamp. Op Paaszondag 1939 klonk opeens in de stilte van het kamp de stem van dominee Schneider die riep: 'Zo spreekt de Heere. Ik ben de opstanding en het leven.' Het bemoedig-

⁹ *De dominee*, p. 118-119.

¹⁰ *De dominee*, p. 123.

¹¹ *De dominee*, p. 145.

Er zijn indrukwekkende getuigenissen van de moed die deze predikant heeft getoond in het concentratiekamp

de de afgebeulde gevangenen die op appel stonden. 'Slechts enkele zinnen kon hij spreken, want spoedig sloeg de zweep op hem in.'¹⁰

Enige troost

Ds. Paul Schneider is door de nazi's vermoord. Hitler zelf heeft zich er sterk voor gemaakt. De predikant werd als een bedreiging gezien omdat hij bleef bij het belijden van Christus en het volgen van Hem.

In dit artikel wilde ik laten zien hoe mede door kennis van de gereformeerde belijdenis – de Heidelbergse Catechismus – deze predikant trouw bleef aan Gods Woord en zijn kerk.

De predikant die namens de Bekennende Kirche sprak op de begrafenis van de in Buchenwald vermoorde predikant, gaf mooi weer hoe het leven van ds. Paul Schneider een getuigen was van de enige troost. Hij zei:

'Geliefden, Jezus heeft uw predikant door zijn Woord geroepen en hem door zijn Heilige Geest van het eeuwige leven verzekerd (HC zondag 1). Overwonnen door de trouw van Jezus die met zijn dierbaar bloed voor al zijn zonden volkomen had betaald, werd hij om voor Hem voortaan te leven van harte gewillig en bereid gemaakt.

Het was het vurige gebed van uw zielzorger, om de eed die hij in de bevestigingsdienst had gedaan, om geen ziel verloren te laten gaan, niet ontrouw te worden. Daarom heeft hij ook samen met de kerkenraad het *censura morum* (de tucht) uitgeoefend over hen die, zoals de belijdenis dat zegt, "onder christelijke naam onchristelijke leer of leven voeren" (HC zondag 31). Waarom? Opdat zij gered mochten worden.'¹¹ ■